

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.014.62

Благун Н. М.

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЮ СИСТЕМОЮ

У статті висвітлено основні закономірності розвитку, функціонування та управління загальноосвітнім навчальним закладом як соціально-педагогічною системою на засадах сучасної філософії, соціології, педагогіки, психології, аксіології та економіки; орієнтації на глобалізаційні процеси розвитку цивілізації, яка охоплює всі сторони життя соціуму і коригує формування та розвиток людини в умовах сучасного інформаційного простору.

Ключові слова: економіка освіти, глобалізація, загальноосвітній навчальний заклад, управління освітою, управління навчальним закладом.

Галузь освіти є складною, поліфункціональною соціальною системою, якій притаманні всі ознаки системи: наявність мети функціонування, складових та об'єктивно існуючих зв'язків між ними, здатність до перетворення компонентів і появи нових, зв'язок з зовнішнім середовищем. У соціологічній літературі сутність системи тлумачиться як сукупність об'єктів, взаємодія яких викликає появу нових, інтегративних якостей, які не притаманні окремим твірним компонентам системи [1, с. 8]. Система активно впливає на свої компоненти, перетворюючи їх відповідно до своєї природи.

Всебічне вивчення системи передбачає, у свою чергу, необхідні ґрунтовного дослідження її внутрішньої будови, тобто її компонентів структури і функцій. Тому *метою та основним завданням* статті є аналіз управління загальноосвітнім навчальним закладом як соціально-педагогічною системою.

Отже, внутрішні властивості системи обумовлюються інтеграцією *системно-компонентного, системно-структурного, системно-функціонального та системно-інтегрального аспектів*, кожен з яких має свої властивості та відмінності.

Системно-компонентний аспект дає відповідь на питання, з яких компонентів утворено цілісне, тобто система, які їх характерні ознаки та специфіка. Саме це концентрує увагу управлінців на виявленні складових

управління освітньою системою ЗНЗ, з'ясуванні їхніх особливостей, умов ефективного функціонування. Для загальноосвітнього навчального закладу будь-якого типу та форми власності такими компонентами є: адміністративна ланка, учнівський колектив, педагогічний колектив, навчально-матеріальна база, обслуговуючий технічний персонал школи, психологічна та медична служба.

Системно-структурний аспект управління ЗНЗ має важливе значення для визначення кількісної та якісної характеристики взаємозв'язків і взаємодії компонентів системи, які впливають на відносну самостійність та стійкість її структури.

Системно-функціональний аспект управління ЗНЗ вказує на те, що його діяльність, як системи соціального порядку, є активною, діяльною і що він відповідним чином проявляється в управлінських функціях.

Системно-інтегративний аспект системи є одним із кардинальних підходів, який розкриває фактори системності та механізми, що забезпечують збереження якісної специфіки системи, її функціонування і розвиток [2, с. 21-29].

Зазначені вище соціально-теоретичні постулати безпосередньо відображаються в *соціології* освіти, яку вчені розглядають як галузь соціологічного знання, що вивчає закономірності розвитку й функціонування освіти як соціального інституту та його взаємодії з суспільством. "Інститут освіти" має відносну самостійність за своїми соціальними функціями: він володіє наступністю історично змінних систем освіти, здатністю активно впливати на функціонування і розвиток суспільства. Водночас функції освіти зумовлюються загальнолюдськими потребами у соціальному відтворенні і передачі накопичених людьми знань і навичок із покоління в покоління. У цьому плані закономірністю суспільства є неухильний ріст рівня освіченості населення.

Україна успадкувала від Радянського Союзу високий рівень освіти населення та розгалужену систему навчальних закладів. Безплатність та обов'язковість загальної середньої освіти сприяли широкому охопленню нею населення, яке отримувало якісні знання, необхідні для економічного розвитку. Формувалися також потужні наукові школи, особливо в точних та технічних галузях знань. Станом на початку ХХІ ст. "рівень освіти населення в Україні є одним з найвищих серед країн Центральної та східної Європи" [3, с. 222]. За часткою учнів серед населення у віці 15-18 років Україна поступається лише країнам Балтії та Угорщині [3, с. 223].

Серед населення у віці 25-69 років питома вага неписьменних становить 1,1%, тоді як серед осіб віком 70 років і старше цей показник сягає 17,2%. Початкову та базову загальну середню освіту, за даними останнього перепису, в цьому самому віці мали 16,9%. Найпоширенішою є повна загальна та середня спеціальна (початкова вища) освіта – 62,8%. Вищу освіту (повну, базову та незакінчену) має майже кожен п'ятий – 18,8%

[8, с. 89].

Проблеми освітньої галузі посилюються особливостями сучасної вікової структури населення країни (старіння, відсутність об'єктивних демографічних даних і їхнього прогнозування, недостатнє фінансування сфери освіти тощо).

Ефективність системи освіти пов'язана з подоланням наступних суперечностей: 1) між суспільною потребою у розвитку соціально-гомогенного суспільства і наявністю його диференціації, зумовленої рівнем і якістю отриманої загальної і професійної освіти; 2) між зрослими потребами виробництва і соціально-професійними орієнтаціями молодих людей; 3) між необхідним рівнем розвитку особистості і його реальним рівнем.

У руках держави система освіти, в т.ч. ЗНЗ, має бути одним із потужних засобів управління розвитком соціальної та професійної структур, удосконалення духовного життя суспільства. Водночас як соціальний інститут вона здійснює функції соціального контролю за процесами інтелектуального, морального і фізичного розвитку молодого покоління. Подолання цих суперечностей можливе за умови розвитку освіти в цілому та соціально-функціонального управління загальноосвітнім навчальним закладом зокрема на засадах синергетичної єдності таких фундаментальних наук як *філософія, соціологія, педагогіка, психологія, аксіологія, економіка*.

Розглядаючи освіту як складне і багатогранне суспільне явище, як сферу передачі, засвоєння і переробки знань та соціального досвіду, соціологія, розрізняє такі цілі: екстенсивну, інтенсивну, продуктивну. *Екстенсивна* мета освіти передбачає передачу накопичених знань, досягнень культури, надання допомоги учням у самовизначенні на цьому культурному базисі, задіяння власного потенціалу та можливостей. *Інтенсивна* мета освіти полягає у широкому та повному використанні розвитку якостей учнів для формування у них готовності не тільки оволодівати певними знаннями, але й постійно удосконалювати, розвивати власні творчі потенції тощо. Продуктивна мета освіти реалізується через підготовку учнів до тих видів діяльності, якими їм доведеться займатися у тій чи іншій структурі зайнятості та які підтримують розвиток соціальної спільноти і його власний розвиток.

З огляду соціології поняття “освіта” слід розглядати як соціальне явище і соціальну систему, яка досліджує фундаментальні основи освіти у такому її складі: освіта, суспільне буття і суспільна свідомість. “Соціологія освіти – одна із тих наук, яка прагне впливати на подолання негативних тенденцій в отриманні знань, шукає нові імпульси впливу на озброєння сучасної людини, яка оволодіває культурою” [4, с. 560]. Досягнення оптимального стану учіння – висхідна позиція соціології освіти.

Діяльність особистості здійснюється в певному соціальному

середовищі, яка обумовлює і характер діяльності, і її конкретні форми. “Соціальне середовище визначається як сукупність об’єктивних відносно до особистості соціальних факторів, вплив яких не управляється і не регулюється установами” [4, с. 634]. Вплив соціального середовища на особистість здійснюється через різні опосередковані ланки, які утворюють мікросередовище як об’єктивну соціальну реальність, тобто сукупність матеріальних, політичних, ідеологічних і соціально-психологічних чинників, які безпосередньо взаємодіють з особистістю в процесі його життя і політичної діяльності. Взаємодія між суспільством, особистістю, її вихованням і розвитком є незаперечною. Соціалізація – це складний психолого-педагогічний процес, в якому синтезуються навички спілкування учнів, ставлення до навчальної праці, однолітків, старших та молодших, міжособистісні відносини в колективі; формуються погляди на соціально-економічні та політичні процеси, які відбуваються у суспільстві; переконання, світогляд, дії та вчинки відповідно до своїх переконань, які не йдуть всупереч нормам права і моралі суспільства.

Ось чому в діяльності загальноосвітнього навчального закладу, зокрема у процесі навчання, особливого значення набувають: спілкування керівника з учителями, вчителя з учнями, учнів з учнями як важливі чинники забезпечення оптимальних умов для спільної праці в школі та на уроці, підвищення їх працездатності. Теоретичне пізнання явищ навколишнього світу неможливе без мислення, розвинутого у логічному відношенні. Логічні форми і закономірності розглядаються психологією та філософією як усвідомлені та перевірені людською практикою форми і закони розвитку природних і соціально-історичних процесів. С. Френе зазначав, що дитина подібно рослині створює себе із середини і що цей процес суворо індивідуальний. “Зовнішні умови слугують для дитини, як і рослині, “матеріальною” базою, де він черпає ресурси, необхідні для його харчування і росту. На нас лежить обов’язок наблизити ці ресурси, створити для неї поживне середовище” [6, с. 151].

Отже, пізнання тих чинників і закономірностей, які лежать в основі ефективної спільної діяльності людей щодо розвитку матеріально-технічної бази і його духовної сфери стає однією із фундаментальних проблем сучасної науки. У цьому плані важливого значення набуває пізнання того, якими якостями має володіти людина як активний борець свого соціального життя, які форми взаємодії, взаємовідносин і спілкування мають стати оптимальною умовою успішного формування людини. І тут велику роль відіграє комплекс наук про людину.

Важливою теоретико-методологічною складовою управління освітою є методологія як галузь науки. Як і наука в цілому, вона має “діяльнісний” аспект. Це не тільки і не стільки система знань, скільки сфера діяльності з виробництва методологічних знань як дескриптивного, так і нормативного типу. Освіта – це соціальне явище, специфічна галузь громадського життя,

важлива передумова успішного розв'язання основних завдань суспільства, держави, необхідна умова відтворення й успішної трудової діяльності, формування кадрів робітників для народного господарства, державного і політичного устрою, для всіх сфер розвитку суспільства. “Соціальні функції освіти – передача накопичених людством знань, спадкоємність соціального досвіду і в цілому духовна спадкоємність поколінь, соціалізація особистості, накопичення нею інтелектуального, морального і фізичного розвитку, працевлаштування випускників навчальних закладів” [4, с. 547].

Виходячи з того, що формування, функціонування і розвиток освіти – це процес, зумовлений системою суспільних відношень, матеріальними і духовними потребами та інтересами суспільства, доцільно розглянути методологічні аспекти системи освіти в Україні та їх особливості.

Одним із них є гуманістична орієнтація освіти та її змісту в умовах кардинальних змін в ідеології, суспільному житті, педагогічній свідомості. Основи гуманістично зорієнтованої освіти розроблялися завжди, не дивлячись на відсутність умов їхньої реалізації. Мета сучасної освіти – розвиток тих здібностей особистості, які потрібні їй та суспільству, прилучення її до активної участі в житті, поєднання буття індивідуальної людини з культурою. Така парадигма освіти спрямована на подолання жорсткої маніпуляції свідомістю вихованців, відхід від практики індокринації (нав'язування учням стереотипів мислення). Гуманізація спрямована на посилення тих положень вітчизняної і зарубіжної педагогіки, які орієнтують учня на посилення гуманних, довірливих стосунків між ним і вихователем. Гуманізація освіти базується перш за все на основі зміни стилю педагогічного спілкування – від авторитарного до демократичного. За таких умов сутністю освітнього процесу стає цілеспрямоване перетворення соціального досвіду в досвід особистий.

Важливою частиною і засобом гуманізації освіти є його гуманітаризація. У теорії та практиці відрізняють два аспекти гуманітаризації. Один із них можна визначити як нарощення у змісті знань про людину, людство і людяність, тобто збільшення долі гуманітарної освіти. Це завдання розв'язується в процесі конструювання навчального плану і побудови відповідних навчальних предметів.

Одним із аспектів проблеми соціалізації освіти і управління нею є поліпшення якості викладання гуманітарних предметів, подолання стиєнтистського підходу до викладання окремих предметів. Наприклад, викладання літератури перетворити у навчання літературознавству, що сприятиме вихованню в особистості глибоких почуттів, співпереживань, здатності відчувати красу художнього слова. Окрім цього виникає завдання гуманізації викладання негуманітарних предметів. “У цьому випадку предмет, в тому числі фізика, математика, хімія, буде реалізувати також і функцію формування творчих здібностей учнів, їхньої емоційної сфери і цінностей щодо визначення гуманістичних орієнтацій” [7, с. 35]. Ідея

гуманізації освіти реалізується засобами змісту навчального матеріалу, відповідними організаційними механізмами на кожному ступені навчання і в кожній освітній установі, науково-виробничих підприємствах, державними і місцевими органами управління освітою та самоврядування в галузі освіти відповідно до її структури.

Управління загальноосвітнім навчальним закладом, забезпечення його якості значною мірою залежить від рівня розвитку економіки в країні, матеріального та культурного забезпечення населення країни, регіону, мікрорайону школи, матеріально-технічного забезпечення начальних виховного процесу тощо.

Економічне забезпечення системи освіти, природно, впливає передусім на духовне життя суспільства, оскільки вона формує духовні риси даного покоління у даних соціальних умовах. Водночас функціонування системи освіти опосередковано впливає і на духовну культуру суспільства в цілому, передаючи те, що створено у цій сфері попередніми поколіннями, сучасному поколінню, створюючи нову основу для подальшого розвитку духовної культури суспільства. Органи управління освіти, керівники закладів освіти покликані спрямувати економічні та духовні ресурси на впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [5].

Реалізація економічної функції системи освіти сприяє формуванню і розвитку моральних рис молоді. Тому її слід розглядати передусім як процес становлення соціальної особистості.

Таким чином поняття “освіта” слід усвідомлювати як відносно самостійну систему, метою якої є збереження і передача від покоління до покоління накопиченого людством духовного багатства і пов’язаних з ними навичками, уміннями, нормами поведінки, зміст яких у кінцевому рахунку визначається соціально-економічним і політичним ладом даного суспільства та його матеріально-технічною базою.

Використана література:

1. *Афанасьев В. Г.* Научное управление обществом. (Опыт системного исследования) / В. Г. Афанасьев. – Изд. 2-е. доп. – М. : Политиздат, 1973. – 390 с.
2. *Афанасьев В. Г.* Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
3. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 290 с.
4. Социология – наука об обществе : уч. пособ. для студентов высших учебных заведений / под общей ред. проф. В. П. Андрущенко, проф. Н. И. Горлача. – Харьков, 1996. – С. 10. – 687 с.
5. Указ Президента України від 12 березня 2012 року № 187/2012 “Про національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”.
6. *Френе С.* Избранные педагогические сочинения / С. Френе ; перевод с французского.– М. : Прогресс, 1990. – С. 151. – 303 с.

7. Харламов І. Ф. Педагогика : учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. / І. Ф. Харламов. – М. : Высш. шк., 1990. – С.
8. Шевчук П. Є., Швидка Г. Ю. Прогнозування рівня освіти населення України до 2050 р. / П. Є. Шевчук, Г. Ю. Швидка // Демографічні процеси та тенденції: 2006. – С. 85-96.

References:

1. Afanasev V. G. Nauchnoe upravlenie obshchestvom. (Opyt sistemnogo issledovaniya) / V. G. Afanasev. – Izd. 2-e. dop. – М. : Politizdat, 1973. – 390 s.
2. Afanasev V. G. Obshchestvo: sistemnost, poznanie i upravlenie / V. G. Afanasev. – М. : Politizdat, 1981. – 432 s.
3. Liudskiy rozvytok v Ukraini: 2003 rik (kolektyv avtoriv) / Shchorichna naukovo-analitychna dopovid / za red. E. M. Libanovoi. – К. : Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, Derzhkomstat Ukrainy, 2004. – 290 s.
4. Sotsiologiya – nauka ob obshchestve : uch. posob. dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy / pod obshchey red. prof. V. P. Andrushchenko, prof. N. I. Gorlacha. – Kharkov, 1996. – S. 10. – 687 s.
5. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 12 bereznia 2012 roku № 187/2012 “Pro natsionalnyi plan dii na 2012 rik shchodo vprovadzhennia Prohramy ekonomichnykh reform na 2010–2014 roky “Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava”.
6. Frene S. Izbrannye pedagogicheskie sochineniya / S. Frene ; perevod s frantsuzskogo. – М. : Progress, 1990. – S. 151. – 303 s.
7. Kharlamov I. F. Pedagogika : ucheb. posobie. – 2-e izd., pererab. i dop. / I. F. Kharlamov. – М. : Vyssh. shk., 1990. – S.
8. Shevchuk P. Ye., Shvydka H. Yu. Prohnozuvannia rivnia osvity naseleennia Ukrainy do 2050 r. / P. Ye. Shevchuk, H. Yu. Shvydka // Demohrafichni protsesy ta tendentsii: 2006. – S. 85-96.

БЛАГУН Н. М. Проблемы управления общеобразовательными учебными заведениями как социально-педагогической системой.

В статье отражены основные закономерности развития, функционирования и управления общеобразовательным учебным заведением как социально-педагогической системой на основе современной философии, социологии, педагогики, психологии, аксиологии и экономики. Управление общеобразовательным учебным заведением автор рассматривает как ориентированное на глобализационные процессы развития цивилизации, которое охватывает все стороны жизни социума и корректирует формирование и развитие человека в условиях современного информационного пространства.

Ключевые слова: экономика образования, глобализация, общеобразовательное учебное заведение, управления образованием, управления учебным заведением.

BLAGUN N. Problems of management general educational institutions as a socio-educational system.

The article describes the basic laws of development, operation and management of a comprehensive educational institution as a socio-pedagogical system based on modern philosophy, sociology, pedagogy, psychology, axiology and the economy. Management of a comprehensive educational institution the author examines how globalization processes focused on the development of civilization, which covers all aspects of social life and corrects the formation and development of man in the modern information environment.

Keywords: economics of education, globalization, educational institution, education management, governance institution.